

ספרים

החברה הישראלית

במדע הסוציולוגיה "שולטים" היהודים. עוד מימי הראשונים נמנו יהודים כדירקטיבים, לוי-בריל, מנהיים ואחרים על גדולי המדע הזה. בארה"ב, שבה הגיעה כיום הסוציולוגיה לאחד משלביה הגבוהים ביותר, צוער דים יהודים בראש מדע זה. עם זאת הרי עד ימינו אלה לא חלף אף אחד מגדולי הסוציולוגיה לתת לפנינו מסכת כוללת על היהדות והיהודים. אמנם סוציולוגים כלואיס וורט ("הגיטר"), מרתין ליפסט ונתן גלאזר נתנו לנו כמה וכמה מחקרים מעניינים על היהודים, אך הם טיפלו בבעיות יהודיות ספציפיות ולא עוד אלא שהתעניינות בבעיה כגון היקף השיכרות אצל היהודים (נתן גלאזר) לא נבעה כאן מתוך העניין שמצאו ביהודים אלא מתוך עיסוקים סוציולוגיים כלליים; העדה היהודית שימשה להם משל ודוגמה לאימות שיטה סוציולוגית זו או אחרת. דווקא בקרב בלתי-יהודים נמצאו חוקרים שהתעניינו בבעית היהודים, כגון מקס ובר ("היהדות העתיקה") או ורנר זומברט ("היהודים והקפיטליזם"), והביאו לפנינו מחקרים מעניינים מאד, אך גם הם לא התעניינו ביהודים כיהודים אלא בבעיות הסוציולוגיה של הדת (ובר) ובסוציולוגיה של הקפיטליזם (זומרט).

ד"ר טרטקובר הוא מראשוני הסוציולוגים של היהדות, חניך האסכולה של בורוכוב, לשצינסקי, אברמוביץ ואחרים. הללו היו הראשונים שהתעסקו בבעית היהודים והי הדות לא כאמצעי להבהרתה או להשלמתה של מתודה סוציולוגית זו או אחרת, אלא התמסרו לחקר הסוציולוגיה של היהדות. אך עם כל גדולתם כיהודים, הנה כסוציולוגים לא נמנו על המתקדמים ביותר; הם היו בעיקר אידיאלוגים, המסקים נשק למלחמתה הרעיונית של תנועתם (ציונות, בונד, סועליציון וכיו"ב). בימי "הסוציא-

ליום המדעי" היו מספרים, סטטיסטיקה וני-תוחים סוציולוגיים משמשים אבני-בנין לתיאוריה טריטוריאליסטית או ציונית-סוצי-יאליסטית. עם שוך המאבק הרוחני של תנועות אלו, דעכה גם הסוציולוגיה של האסכולה הציונית-הסוציאליסטית ושל מת-נגדיה כאחד.

הגישה שנוקט ד"ר טרטקובר בספרו זה היא אנציקלופדית בעיקרה, ואין הוא מסתיר זאת כלל. הוא משתמש תכופות במונחים הלקוחים מאוצר המונחים ההיסטוריים-הסוצי-ולוגיים של אסכולת מיכאילובסקי הרוסי, שעל ברפיה נחתך המחקר, כפי הנראה, אף אינו נמנע מהזדקק למושגיו של ד"ר קויפמן, שהוא היסטוריון-דת מובהק. המחבר מעדיף לחלק את ספרו לנושאים — אוכלו-סיה, עליה, כלכלה והתישבות, המדינה וכו'. חלוקה זו מקשה עליו גישה סוציולוגית אנליטית כוללת. לספר אין תיזה ופרקיו אינם גמורים, לא מבחינה סטטיסטית ולא מבחינה אנליטית. אין די בכך שיודיענו כי יש בארץ כ-רוכך ספרדים, כ-רוכך תימ-נים ועוד; עלינו לדעת גם, למשל, כמה תימנים מאורגנים במפלגות, כמה מהם משמשים במוסדות השלטון, בצבא ובחיל-האוויר. היכן הניתוח הסוציולוגי של הקבוצה האתנית או הדתית ומידת השתת-פותם במוסדות החברה? ומה בדבר מה-שקוראים "סטאטוס", והאם החברה הישרא-לית היא מעמדית או חסרת-מעמדות? ומה חלקם של מנהיגי גלי-ההגירה החדשים משנות 58—1948 במדינה ומוסדותיה (אם בכלל יש להם מנהיגים, שאלה זו אין הד"ר שואל כלל) לעומת חלקה של "עלית" "העליה השניה", ה"שלישית" וכו'. גם לני-תוח של בעיות עיר-כפר ניגש המחבר באמות-מידה קלאסיות מיושנות; שוב מספ-רים ועובדות בלבד. אבל מהו ייחודה של שיטת ההתישבות הישראלית, מהי התרומה הסוציו-פסיכולוגית של חברה חדשה זו? והכיצד, למשל, לא ישאל סוציולוג את עצמו אם הקיבוץ והקבוצה, המושב והמושבה הם באמת דפוסי-חברה "חדשים"?

בע' 23 אנו מוצאים את מטרתו של המחבר:

מדוע אפוא אינו משתמש בו כראוי? אולם לשיא הפשטנות מגיע הוא בפרק על המדינה. האם ב"חברה הישראלית" אנו עוסקים או שלפנינו ספר־לימוד על יסודות המשטרים והכלכלה? ואם ספר־לימוד כזה לפנינו, הרי ניתנת האמת להיאמר שאפילו בספר־עזר לתלמידי גימנסיה מצאנו ניתוח מעמיק יותר של רוסו וג'ון סטיוארט מיל. מגוהך ממש הוא הסעיף על "הדמוקרטיה הישראלית". האם באמת־ובתמים מאמין מחברנו שקיים קשר רציפות אורגני בין מדינת־העברים העתיקה, הדמוקרטיה של אז — ומדינתנו אנו? התיאוקרטיה החשמונאית כלום דומה היא למדינה הישראלית החילונית של ימי־נו? ואם אמנם דומה הסיכסוך בין הדת בימינו למה שהיה בימי החשמונאים, מדוע אין המחבר מרחיב על כך את הדיבור ופוטר בעיה כאובה זו ב־10 שורות בספר בן למעלה מ־250 עמודים! וכשמגיעים אנו לסעיף "הפרלמנטריות בישראל" טוען המחבר ב־"סיסודותיו טמונים בעבר של מאות ואף אלפי שנים".... "הכנסת" הישראלית היא אפוא המשך אורגני לסנהדרין (ושמא גם לוועד־ארבע־הארצות!?)...

גם על המפלגות אנו למדים "היסטוריה". אבל מה התפקיד שממלאות המפלגות בחייה של מדינת־ישראל, איך צמחו, מהו ארגונן הפנימי, מהו החתך הפונקציונאלי במפלגה והשפעתו? היכן כאן ניתוח סוציולוגי של מדיניות ההתישבות בימי המנדט הבריטי והתפקיד הראשון־במעלה שמילאו בתחום זה התנועות ה"שמאליות"? מה הקשר בין תנועות קיבוציות וגושי־התישבות למפלגות "השמאל הקיצוני"? הרי המפלגות אצלנו הן כמדינה בתוך מדינה, שונות לגמרי ממה שהנן בארצות "מסודרות" יותר; מה אפוא החדש בשיטת המפלגות ובארגונן אצלנו ומה ייחודן?

בסיכום — לפנינו שוב מעין "פרקים בתולדות הישוב והציונות", בשום־פנים לא מחקר סוציולוגי. לא למדנו כל חדש, ובכל הנוגע למבנה החברה שלנו ומהותה לא מצאנו כאן אלא סיכום סינופטי־היסטוריוגרפי, בליויי ביבליוגרפיה "טריה" למדי.

1) לבדוק את האופי של חברה זו (הישר־אלית) כהתגלמותו בשלבים שונים של החיים החברתיים. 2) ...לשים לב בראש־וראשונה למשטר החיים החברתיים שקם כתוצאת הרצון המכוון של האדם — או של הציבור המאורגן — והתופס מקום לאין־ערוך יותר נכבד בישראל מברוב ארצות אחרות בעור־לם. הסיכום ההיסטוריוגרפי והניתוח הביבליוגרפי באים להצדיק כאן את מטרתו של הספר, אך אין אנו יודעים אם הגישה קבעה את המטרה או המטרה שנקבעה בשתי שא־לות אלו היא השיטה. דבר אחד ברור לנו — המחבר אינו מוסיף מאומה על המעט שנכתב עד כה על החברה הישראלית. היכן בודק כאן המחבר את "אפיה" של חברה זו? ומהו "החדש", "התופס מקום לאין ערוך יותר נכבד בישראל מברוב ארצות אחרות בעולם"? על כך שמענו מהרבה מנהיגים ואידיאולוגים ציונים, אבל כל זאת אין ד"ר טרטקובר טורח כלל לנתח כסוציולוג.

בפרק על "העלייה" שוב אנו מוצאים סינופי־סיס של קורות ה"עליות", עם סדרת טבלאות (שאינן מלוות ניתוח סוציולוגי) על ה"עליות" השונות. אולם את שחלוקתן של אלו לפי העדות, המקצועות, הגילים וכ"ו היא חומר־גלם נפלא, וחשוב, לניתוח, אין ד"ר טרטקובר משיענו לא דבר ולא חצי־דבר על ההבדלים המהותיים, האיכותיים והכמותיים בין ה"עליות" הראשונות לאח־רונה. אין אף מלה אחת על טיבה של "ישראל החדשה" (או "השניה"), לא על תהליך "סיפוחם" של המתישבים החדשים ע"י המוסדות והמפלגות הקיימים ולא על תהליך ההתבוללות של הקבוצות האתניות החדשות.

ההצטברות האנושית הגדולה במדינתנו, והמהפכות שמחוללים גלי ההגירה החדשים, לא זכו כאן כלל לאימולו המנתח של הסוציולוג. בביליוגרפיה מזכיר לנו המחבר שהוא מכיר את ספרו החשוב של פרופ' ש. ג. אייזנשטאדט ("קליטת העלייה", תשי"ב);

• ד"ר טרטקובר: החברה הישראלית; הוצ'ת מסדה, תשי"ט; 270 עמ'.

ההתיישבות היהודית

ספר זה הוא פרי מחקר של שנים רבות. ד"ר טרטקובר פירסם כבר, כידוע, מספר ספרים על ההתיישבות היהודית בעולם ובארץ-ישראל. הספר שלפנינו הוא חלק שני של "מגילת ההתיישבות" (1958). הוא לא תוכנן כחיבור מקיף אלא כמסכת השוואתית היסטורית. למעשה הרי זה אוסף מאמרים והרצאות משלושים השנים האחרונות. מחברו הוא איש-המדע היהודי היחיד שהקיף את בעיית התיישבותם של היהודים בעולם ועשה את חקר ההתיישבות היהודית קרדום לחפור בו.

הפרק המעניין ביותר בספר הוא זה העוסק ב"התיישבות היהודית ברוסיה". בבקיאאות ההיסטורית הוא מעלה כאן לפנינו את תולדות אחד הישובים היהודיים הגדולים ביותר בקורות הפורה היהודית. מעניינת גם הארת ראשיתה של ההתיישבות היהודית בארצה בחינת חלק בלתי-נפרד מתנועות אוטופיסטיות ואנרכיסטיות בארץ ההיא. ומאלף מאד הוא הפרק על תכנית-אוגנדה וכשלונם המעשי של הטרטוריאליסטים היהודים.

חבל שחוקר היסטוריון זה לא מצא לנחוץ (ביחוד במאמרים על ההתיישבות ברוסיה ובפולין) להביא לפנינו את התיוה רבת-המשמעות של בורוכוב על השינויים הכלכליים שהביאו עמם המהפכה התעשייתית והקפיטליזם והשפעתם על תהליכי ההתיישבות וההגירה של היהודים. אין ספק גם שחשוב היה להזכיר במסגרת זו את ניתוחה המאלף של ד"ר חנה ארנט ("מקורות הטרטוריות"), הרואה באנטישמיות של המאה שעברה תהליך-ליוואי למעבר הכלכלי מפריאודליות לקפיטליזם. למעשה העלו גם ארנט גם בורוכוב שליהודים לא נמצא מקום מתאים בקפיטליזם התעשייתי, ומכאן מתפתה המחודשת של התנועה האנטישמית בסוף המאה שעברה. תיוה זו היה בה כדי לנסוך

אור יותר על תהליכי ההתיישבות היהודיים בעולם.

בעצם, קשה לראות מה חשיבות לשאלה המסכמת שמציג המחבר, "האם כדאית או בלתי-כדאית" היתה ההתיישבות היהודית בארצות העולם השונות. סוף-סוף, ההתיישבות היהודית לכל צורותיה היא חלק בלתי-נפרד מתהליכים שמצאו דרכם לחברה היהודית מאז המהפכה הצרפתית.

בשום פנים אין הספר שלפנינו מסה על ה"סוציולוגיה של ההתיישבות היהודית", כפי שהוא מכרזו על עצמו. אין הוא אלא תרומה לתולדות ההתיישבות היהודית לפזורה, כפי הנרמז על מעטפתו.

ע. פ.

עטרה לישנה

גם כיום נמצא מי שגונח על הדור הצעיר שביזבו את השנסה ההיסטורית שניתנה בידו להפוך את ישראל ל"מדינת-סגולה", כהמשך לייחוד הרוחני ולתפארת המוסרית של חיי ישראל במזרח-אירופה (שהיא לגביו היהדות כולה) ונמצאת אף הוצאת-ספרים רצינית המפרסמת דברים אלה בהוצאה עמיתית לצד יצירות-מופת בספרות העברית והעולמית (ליד ביאליק, איבסן וקירקגור).

א. קריב, בספרו "עטרה לישנה", מאמרים על הספרות, על העם ועל המדינה, כואב את המצב המדאיג שבו שוב אין הדור הצעיר מכיר את המציאות היהודית במזרח-אירופה (קרי: הגולה היהודית כולה) כפי שהיא נראית באספקלריה האידאליסטית שבדה לעצמו.

קריב הוא מאמין גדול בכוחה של ספרות, ומידה רבה של אשמה בניתוק הדור של היום מאותה מציאות של אז הוא תולה בספרות העברית בת החדות האחרונים. בבואו להעריך מידת חשיבותם של סופרים אין הקריטריונים האמנותיים נראים חשובים בעיניו: כשרון, סגנון, כושר עיצוב אמנותי, אינם, לפי קריב, אלא טפלים לעיקר, שהוא האם אותו סופר רואה את המציאות שחי בה בעיניו של קריב כדורדורגו או לא.

* ד"ר אריה טרטקובר: ההתיישבות היהודית בגולה; הוצאת ניומן, תל-אביב -- ירושלים, תשי"ט; 337 עמ.

התקופה החדישה של מינוראנו. לעומת זה מוצאים אנו בעולם הספרות האמנות, אצל דוסטויבסקי; למשל, את חוות-האימים של תקופת ההמונים, את „האינקוויזטורים הגדור לים“ ומיסדי תורת-המיסדר.

ומי הוא האינקוויזטור הגדול? בן-אשר מס-ביר לנו בספרו כי „זוהי נבואה על גורל המהפכה הרוסית“. למראית-עין „האינקוויזטור הגדול“ הוא קיטרוג על הכנסיה הקתולית, על רומא שסילפה את התגלותו של ישו, „אל תחשוב“, אומר בן-אשר, בדיאלוג בין „המתישב“ ובין „הנער“, „שאינ הוא אלא זקן מרושע, אכזר, מענה-כופרים. חס-זחלילה! הוא אוהב-הבריות... נציגו של מיסדר הכופה אושר על מין האדם. ולמיס-דר יש, סוד, יש קולקטיביות רעיונית משלו, המחסנת מפני כל רוח-פראים, מפני כל תגודות רוח האדם. האינקוויזטור אינו אלא אידיאלוג של הדרך וגאוות המין האנושי.“ (שם, ע"ע 1-20).

„עולם המחר של אתמול“ הוא דר-שיח, בסגנון אפלטוני, בין מתישב ונער. המתישב, מוותיקי „תנועת העבודה“, מאנשי „כל כתב“, „העליות“ הראשונות ומי שח-רוחה של תנועת השמר-הצעיר בארץ; הנער הוא בן „על בר כ“, שעוצב באי-מלי ה„תנועה“. הראשון פסימיסט, נכזב ותוהה; השני אופטימיסט, יציר-כפיהם של דוקטרינרים מאסכולת הקולקטיביות הרעיו-נית. למתישב אכזבה האמונה בעולם המהפכה של אתמול, ואילו הנער מאמין בעולם המחר ללא האתמול.

המתישב מבקש להחזיר בנער את רוח הספק, שהיא הכרח לכל רעיון של חופש. אין סמל מסמליהן של תנועות הקיבוץ וההתישבות שאין מחברנו שב לתהות עליו. לפתע מתחזר לנו שהסמלים בהם דגלנו ונפגנו תלושים הם, בטל קרבנם. שוב אנו במשבר. גם טעם המהפכה חמוץ הוא ונבאש, פג טעמו וסר חינו; יש ונדמה לך כי כלענה היא למחברנו. עם זאת, אין הוא מעז פנים כנגדה, את ספקותיו הוא מעלה בשמו של המתישב, את תקותיו הוא גותן בפי הנער. דר-שיח הוא, אם כן, למעשה שיח פנימי.

עיקר היצי התקפתו מופנים כנגד שני יוצרים: מנדלי פרישמן, חסרון הכלים הבקרתיים האלמנטריים ניכר אצלו כשהוא מיחס אותה מידה של ערך לשני יוצרים שההבדל בכוחם האמנותי והיצירי בולט לעין. לא די שאין קריב מסוגל להבחין בערכים אסתטיים אלא שאינו מסוגל להפ-ריד בין תכונות ספרותיות שמקורן ברקע תקופתן לבין ערכים העומדים לדורות. כבן-ימין השלישי ודון קיחוטה, אב-הטיפוס שלו, יוצא הוא להילחם בנפטרים על שלא דגלו לפני שני דורות בהשקפת-עולמו.

בסגנון פולמוסי הוא יוצא ללחום מלהמתה של „רוח ישראל“. הוא מונה במבוקריו מידות של רשעות, העלמת-עין ומלשינות, כשההנחה המנחה אותו היא שמי שלא מנה ורומם את ערכי הרוח הנעלים של פזורת-ישראל בתקופת התנוונותה בוגד הוא ב„יעוד הלאומי“ (וקריב, במאמריו „על העם ועל המדינה“, מרבה מלל על היעוד הלא-ורי).

אפשר שכל אותה פרודיה של בקורת, פרי-עטו של פולמוסן נלהב, לא היתה ראויה להשומת-לב לולא הקנו לו התכונות שמנינו כאן כתר של מבין ופוסק בענייני ספרות ולולא נמצאו אנשי-שררה שקבעו את מאמ-ריו בתכנית-הלימודים כדוגמה ומופת לדרך כתיבתה של בקורת ספרותית.

א. ז.

המחר של אתמול

כוחה של אידיאה מכאן, וכוחו של הרצון מכאן, הטרידו את הפילוסופים של המאה שעברה, ובפרט את הגל, מרקס ושופנהאור; הם שהחלו להכיר בראשונה בתהליכים בלתי-רציונליים במסגרת החברה החדשה, אבל אף כי הרבו ההוגים לכתוב במאה שעברה על מגבלות הרצון החפשי, הרי מחוץ לניציה לא נמצא בה אולי אף פילוסוף, איש-מדע או איש-מדינה, שהקדים וחזה את צביון

* א. קריב: עטרה לישנה; „דביר לעם“, תשי"ז.

טבעיות; מתוך אמונה שרשית עמוקה, שאנו רגילים לזהותה דרך-כלל עם פילוסופיה פאטאליסטית.

הגורל כאן הוא חלק אינטגרלי של סבך חיים, ומי שנקלע לסבך זה אין לו אלא לקבל את גורלו ולצעוד בדרך המתווה. ללא כל שאלה של בחירה אישית. רצון מנוגד, או נסיון, ולו נסיון־סרק, ללחום ולהיאבק בגורל זה.

כזה הוא ראג'ו, "מורה הדרך" בספרו של ר. ק. נאראיאן, שאפיו הוא תערובת מוורה של אינטואיציה ושחיתות. הנכונה באהבתה של רקדנית יפהפיה, גוזל אותה מבעלה, חי אתה חיי עושר תחת ברק הפרסומה, מושלך לבית־סוהר בשל מעשי זיוף ומרמה, והופך "קדוש" בעל־כרחו, משום שכך נראה הוא לבני־הכפר התמימים כשהוא יושב ונח במקדש עזוב, לאחר שיחרורו מבית־הסוהר. בנחת ובפרטיפרטים הוא מספר את סיפור־חייו, ובמרוצת הזמן הוא נעשה מורה־דרך להמונים; הודות למאמינים בו חלה בו תמורה: "הוא החל להאמין כי אישיות קורנת הוד". אולם ראג'ו מכיר גם כי "ענק יצר מאישיותו העלובה, כס־שרה מאותו לוח אבן". אולם גם אם הוא מנסה להימלט מגורלו, גורל "קדוש" הצם כדי להביא גשם על הארץ, אין הוא מצליח, ולא בגלל האחרים בלבד, אלא גם, ובייחוד, בגלל עצמו.

בהומור מאופק, אבל גם מתוך הוזהות בל־תיאמצעית וחסרת־ימורנות עם אנשיו, מס־פר נאראיאן בפשטות רבה, בצמיצום ובכש־רוך־סיפור מזרח־יפוסטי, את פרשת־קורותיו של ראג'ו על שני מישורים: האחד — סיפורו של ראג'ו עצמו בגוף ראשון, ובו משתלב הסיפור על ראג'ו בגוף שלישי. דומה גם שמעת־לעת הופך הספר סאטירה דקה על עם ומנהיגיו, אלה שהשלטון הוטל עליהם מבלי שיהיו מוכנים לזאת, אבל תחת לחץ אמונתם של המונים הם הופכים מנהיגים ומורי־דרך, ממלאים את תפקידם, ובסופו של דבר גם נעשים חלק ממנו.

אף שלעולם אין נאראיאן מחווה דעה ממש הרי בדרך סיפורו, הלגלגנית מעט, אין הוא

המתישב אינו משכנע את הנער. הנטיה האפלטונית לתת לסוקראטס את "המלה האחרונה" בדרך דיאלקטית מובהקת אינה מופיעה אצל מחברנו — וואת, כמדומה, לא מחוסר יכולת סגנונית אלא מחוסר אמונה בספקותיו...

כותרת־המשנה של הספר היא "דר־שיח על חירות האדם בומננו", ואין ספק שהמחבר העלה לפנינו שורה שלמה של מאורעות ורעיונות שביסודם שאלת חירותו של האדם. לצערנו מאכזב אותנו המחבר בסיכומו של דבר. הספר גדוש חכמה, בינה ודעת; ניכרות שנים של מקרא, עיון ומחשבה, אך כל חדש לא נמצא כאן, לא ברעיון ולא בשיטה. את רוב מחשבותיו של מר בן־אשר כבר מצא הקורא המשכיל, מן־הסתם, אצל דוס־טוייבסקי וקפקא, דירנמאט ופרוסט, אצל חנה אַרנט ואַרְיֵך פרום, יעקב טלמון וקרל פרידריך.

אף כי אולי אפשר היה לקצר את הדיאלוג בכמה מאות עמודים, חייב הקורא העברי להודות למחבר שהביא לנו ולו מעט מלב־טיה של מחשבת החירות בדרונן.

עמל רב השקיע מר בן־אשר בספרו ו"מש־כילותו" עמדה לו, אבל ל"נערים" שבנו לא ישמש הספר אלא אזהרה. אין "עולם המחר של אתמול" בחינת מורה־נבוכים; אדרבה: יש בו כדי להוסיף על המבוכה.

ע. פ.

מורה הדרך

מעט לעת ששים אנו לצאת, לפחות אגב־קריאה, מתחומיה של הספרות המערבית, זו המלאה מאבקים ופחדים ורצונות שלא באו על סיפוקם, ולעבור לתחומים "אקזוטיים" של ארץ כהודו, שערכיה, מושגיה ודרך מחשבתה, הדחפים הזורים לנו כל־כך, עומי־דים בניגוד גמור לאלה שלנו, מאפשרים את ההשלמה הסטואית עם תופעות טבעיות ולא־

• ה. בן־אשר: עולם המחר של אתמול; עם עובד, 1959; 860 עמ'.

דווקא מקום התרחשותו הוא המהלך קסם מים על הקורא עד כי יכול הוא להאמין כי הדמויות המופיעות בו קסומות הן, ומתוך כך — מקסימות; לקבל את הדברים המופלאים, הזרים והרחוקים ביותר כמובנים מאליהם; את הרחשים וההתרחשויות הדמיוניות ביותר כמציאותיים לחלוטין.

ואכן, עולם אחר הוא. עולמם של ארמנים, קווקים ופרסים, נוצרים ומוסלמים, אצילים ועבדים — כה מדהים בגילוייו עד כי אין לערער עליו, אין להרהר אחריו ואין לשפוט באמות-המידה המקובלות עלינו.

הוא הדין בספר עצמו. אין זו „ספרות“, זהו מין יומן של נערה צעירה, הרושמת בו את חוויותיה האינטימיות ביותר, הפרטיות מפתיעה של אובייקטיביות וסובייקטיביות, של אמונה וכפירה, של שמרנות וקידמה, סגנונו בהיר וצלול, תיאוריו חיים ורוטטים, וממש כופה הוא את החוויות על הקורא עד כי אי-אפשר שלא להזדהות אתן ולהשתאות להן בעת-ובעונה אחת.

אכן, כדאי הוא המסע הזה אל הרי אררט, ולו רק כדי להשקיף מהם על אירופה בעיניים אסיאתיות.

ד. ל.

הזעם והלב

„בין כך וכך אין כל פתח של הצלה. עשוי אדם להשתגע או להביא כליה על עצמו במו ידיו. וזה הכל.“

המשפט, השאלו מסיפורו של יזי אנדווייב־סקי, „החושך יכסה ארץ“, עשוי היה להתנוסס בשער הקובץ שלפנינו. הוא נהגה מפי גזיר ספרדי בימי האינקוויזיציה. הנזיר המרדן לא סתם הפטירו. הוא ביטא אחר שהתיסר, בשנים ארוכות של לילות-נדודים, במחשבות על גורלו של אדם, שמשטר כל-יכול וכל-יודע לופת את נשמתו וצר את צרתה על פי רצונו. אותו משטר, שלא יאמר די בשליטה על גוף האדם ועל ארחות חייו ולא ינוח עד אֶשֶׁר יירד לסוף כל מחשבתו ויידע את כל מורשילבו עד האחרון

יכול להימנע מלהעיר על חולשות אנוש, על אהבתם האנוכית של בני-אדם, על הארמונה הכוזבת המביאה לידי מעשים הירוֹ-איים, ועל השקרים הרבים שהם חיינו.

נאראיאן, שהוא סופר המקובל יותר מחוץ לגבולות ארצו (ביחוד אנגליה ואמריקה), כמו ניסה לסגל את סיפורו להבנתם ולמורגיהם של קוראים במערב, ולעתים דומה שהוא מספר „על משהו בשביל מישור“; אך גם אם נראה בכך ליקוי, הרי הוא מספר על בני-אדם שגראה שבכל אשר יהיו הם נושאים אתם אותו מטען כבד שרגשות ואמונות — אותו חוסר-ידיעה מפחיד בצעד לקראת כל העומד למצוא אותם בחייהם.

ה. ב.

הרקדנית משמקהא

זהו ספר-זכרונות של רקדנית ארמנית. אף כי היא מספרת על ילדותה ונעוריה עד שנעשתה רקדנית, וכמעט שאינה ממשיכה בתיאור חייה לאחר-מכן, בכל-זאת הרי זה סיפור מובהק של רקדנית.

הריקוד — לגיבורה המספרת — אינו מקצוע וספק הוא גם אם היא מיחסת לו משמעות של „אמנות“. הריקוד הוא ייעודה ותכלית-חייה. היא רקדנית כשם שהיא ארמנית — אין היא יכולה להיות משהו אחר.

תכלית זו נראית לבני-המערב פשוטה וטבעית, אך למעשה אין היא כך כלי-עיקר. כדי להבין את משמעותה הסבוכה והנפתלת, אין די בסיפור תכנו של הספר. יש בו אמנם, עלילה, שאינה אלא סיפור-חיים, מעשה שהיה; אך בין סיפור-המעשה למשמעותו אין ולא-יכלום. אפשר לספרו במשפטים אחרים. הוא יכול לקרות בכל מקום בעולם. אך

* ר. ק. נאראיאן; מורה הדרך; מאנגלית: זיוה כספי; עם עובד / ספריה לעם, 1959; 220 עמ'.

** ארמן אוהנין: הרקדנית משמקהא; תרגמה ועיבדה חוה כרמי; הוצאת ספרים קרני בע"מ, תל-אביב, 1960; 15 עמ'.

פורים אלה שנאת התקופה הסטאלינית אף מן המשטמה לתקופה הנאצית. סיפורו המ" עולה של קזימיניו בראנדיס, "אם הקרוי לים", הוא צדות לדירוג-שנאה זה; עדות אפיינית מאד, שכן בראנדיס (הוותיק שבח" בורת הסופרים המיוצגת באסופה) הוא יהודי, שיחסו הרגשי אל ימי הכיבוש הגרמני עשוי היה להעם בלבד את חריפות התחושה של כל עוול אלו, בזמננו. ואין הדבר כן. אין רמתם האמנותית של שמונת הסיפורים אחידה. "הביב" מאת סטאווינסקי, הסיפור הראשון שבקובץ, הוא מן התיאורים הדראי מתיים והמרתקים ביותר שגרקמו בספרות הפולנית על יריעת הגבורה של מרדורשה משנת 1944. הוא גם הסיפור היחיד בכרך שאין עלילתו גולשת מן הימים ההם אל ימי האימים מן העבר הקרוב יותר. מן "הביב" ועד ליצירות "אם הקרולים" ו"חושך יכסה ארץ", שמצד ממדיהן הן עומדות על הגבול בין נובלה לרומן, תופסים את אמצעית הספר סיפורים שאין כלל למוד אותם בא- מת-המידה האמנותית הגאה לראשון ולשני האחרונים, אלא שגם להם מידה טובה וכנה: ריאליזם שאינו יודע כחל ושרק, המגלה בחשפנות אכזרית את פרוצן השקר תחת מעטה הפירפוס הסלפני, והשואל בועם של- אחרי-יאוש: חיים אשר כאלה — מה טעם להם?

אחרית-דבר, הכתובה בידי עורך הקובץ עזריאל אוכמני, נכשלת בנסיונה הפרוגרמתי לענות על שאלה זו. אף אין היא משיבה על אותה תמיהה שבלב גיבורו של הסיפור "אם הקרולים": "אין האדם מאושר יותר כשהוא מחזיק בידיו את ראשו המותז של תלייגר".

ת. ה.

מקרה הכסיל

תחנה חדשה, חשובה ומעניינת, המעמידה אותנו על מפנה בדרכו של אהרון מגד, הוא ספרו החדש, "מקרה הכסיל", ומעידה היא על המרחק שעבר מאז "ישראל חברים" ו"חדוה ואני". בספרו החדש חשים אנו בהתבגרותה

בהם — שמותיו הומרו עם תמורות העתים. כאינקוויזיציה הקאתולית בימי טורקומדה כן גם המפלגה הקומוניסטית בימי סטאלין התימרו להיות אך כלי-שרת להשגת המטרה האחרונה והמיוחלת: הגאולה. אולם כזו כן זו הפכו שתיהן מאמצעי למטרה, מן הפלי המחזיק את האמת לאמת בפני עצמה, שאין נעלה ממנה.

סיפורו של יזי אנדוויבסקי מימות האינ- קוויזיציה, לא באקראי יכירנו מקומו בספר "הלב והזעם". שמונת הסיפורים המקובצים בכרך זה, כולם מפרי-עטם של סופרים פולי- גיים צעירים, שאחדים מהם החלו לפסוע בשביל הסיפורת אך סמוך להפיכת אוקטובר 1956 או אף אחריה, צליל משותף להם: זעקה. "משפט הגרגר אשר לא הציץ, אינו חכם; משפט העץ אשר לא איווש, נלעג; משפט האיש אשר לא נשבר, בלתי-אנושי". שורות אלו משירו של טימוטיאוש קרפוביץ, "המשפט", המשמשות מבוא לאחד הסיפורים, הן המהדהדות בזעקה זו. לפנינו כתב-אישום מחריד של דור, שהאימה והשקר היו לו למורי בית-ספרו. עודו עול-ימים ידע את פחדו הכיבוש הנאצי; בהתבגרו שינו לעצמו את כזבי המפלגה, ששלטונה נכפה על מולדתו באצטלת השיחרור הלאומי והחברתי. באלו כבאלו לא היתה מלה נלעגת יותר, בויה יותר מזאת: האמת. היא לא נמחקה, חלילה, ממילוני העידנים האלה; רק תכנה הראשוני הומת ותחתיו באו תכנים אחרים: אמת הגזע, אמת המהפכה, אפס הכובש הגרמני מעולם לא התימר כי פניו להצלת נפשו של העם הפולני. אמת-הגזע גזרה על הלאום המשועבד מעמד של נחיתות. המהפכה התנכלה לנפש האומה למען תכשר לקיומן הצייתני של כל מצוות המפלגה. אולי משום כך (ואולי משום שהפצע שלא הגליד עדיין מכאיב יותר מן הצלקת?) רבה בסי-

* הזעם והלב, מסיפורי הזמן הסוער; מפולנית: צבי ארד ובנימין טנא; ספרית פועלים/לכל, 1960; 374 עמ'.

שוב למעגלות הבדידות. מתוך בריחה כן היחידות, מתוך האימה הגדולה שבמידה מול החיים, מול החברה ואף מול האשה, נקלע הוא לאגודת הטובים, אגודה לתיקון המידות והמצב. אמנם אגודה זו מתאימה יותר למהותו הפנימית, אך בהצטרפו אליה אין הוא אלא בורח ומבקש מפלט. הכסיל סובל ייסורים קשים משום שאינו יכול לחוש רגש השתייכות, משום שהיחידות היא מעצם מהותו. אין הוא מ ש ת י יך לאגודת הרשעים אף לא לאגודת הטובים. אין הוא יכול לקבל אמת קיבוצית מבלי להעמידה במבחן האינדיבידואלי. גם בזמן המלחמה, שעה שרגש ההשתייכות מתגבר, נקלע הכסיל למין פאציפיזם מסויג. שוב ניטלת ממנו האחיזה בכלל. אך גם בבית־הפנימה, במשפחתו, אין הוא יכול לחוש עצמו בוטח ומוגן ב„השתייכותו“. אשתו אינה מבינה אותו, נטע זר הוא למשפחתו, ושוב כולו ניצב לברו מול עולם עוין זור.

עתה שם הכסיל פניו אל המפלט, אל הפתרונות. הוא מתאכזב מן המפלטים המדרמיים, מגסונוֹת־הנפל של השתייכות לכלל, ולנגד עיניו אך שני מפלטים אחרונים: הדת, והאדמה. חש הוא בעצמתו ובחסנו של המפלט הראשון. הוא בא לבית סבו, עומד רגע לפני ספר הגמרא הפתוח, וחש כי לפניו משגב איתן: „כעין מגדל איתן, לא־ימוט, שבסיסו רחב, ניצב גוף הגמרא באמצע הדף. אחזתי סחרחרת קלה, רגע חלפה מחשבה במוחו שאילו הייתי אוהו בקרנות המגדל הזה, מאז ילדותי, כשהפציר בי סבי שאקרב אליו וילמדני לגשש בידי על אבניו, לא הייתי מגיע לעולם למצב שאני שרוי בו עתה. אלא ששוטה הייתי, וברחתי אל הרחוב“. אחרי בריחתו זו שוב אינו יכול לחזור למפלט זה; נשאר רק המפלט השני, האדמה. הכסיל יוצא אל „חלקת השדה“ וחש כי יונק הוא חיות חדשה מן האדמה: „חשתי איך לשד האדמה עולה אל גופי ואיך נשימתי נמוגת עם רוח הסתיו הרעננה. באותה שעה לא הייתי יודע אם אני אוהו בכלונס לכל ימוט, או הוא מחויק בי...“

מגד מצא בכך את הפתרון לכסיל, אך דומה

של הראייה הספרותית, בביטוי מעוצב יותר, בבקשת צורות־מבע מעמיקות יותר, שיהיה בהן כדי לחשוף יותר את לבטי הדמות הראשית על רקע החברה. לפנינו מעבר חריף מן המציאותי אל על־המציאותי, מן האחיזה בדרכי תיאור שגורות אל ההיאחזות בגרוטסקי, בסאטירי ובסמלי תוך עירובי־תחומים בלתי־פוסקים ושירת יסודות מנוגדי־דים. הדמויות, המראות והאירועים מוארים ממישורים שונים ונחשפים תוך כדי חדירה לרבי־גופים חבויים.

עשר יחידות סיפוריות בספר. לכל אחת מהן קיום־עצמי משלה ומבנה מגובש. ועם זאת היחידות השונות שקורות זו בזו קשר הדוק ביותר, מתבהרות והולכות, מתרחבות והולכות תוך כדי הצטרפן זו אל זו. כל יחידה בפני עצמה שוב אין היא בבחינת קטע־חיים עצמאי, רגע אחד של התרחשות בלבד; הצירוף השלם הוא חטיבה מגובשת שבה משתלבים הקטעים שילוב אורגני למהות אחת. ולא עוד אלא הנספחות שבסוף הספר באים להאיר משנה־הארה אחדים מן היסודות האפיניים בחטיבה כולה, להשלים את המסכת הכללית תוך כדי הסחתה של זוֹוֹית־ההסתכלות.

„מקרה הכסיל“ היא רקמת חוויותיו, לבטוי, גסונוֹתיו, לשלונותיו וכאבו של ה„כסיל“ המתאמץ להתערות במציאות, להיעשות חלק מאותה הוויה אשר הרשעות מפרנסתה. הוא מנסה להתאגד באגודת הרשעים, לטשטש את ישרו הפנימי ואת טוהר־כפיו. מבקש הוא להימלט מבדידותו הקשה ומיחידותו ישרת־הדרך ולהצטרף לכלל הגדול. לשם כך נהג היה להתפאר במעש־רשע שלא עשה, מסתיר את נהייתו הפנימית אל הטוב כדי שלא להיות לבוּן. אך שעה שהוא צופה בגוש האפל והאכזרי של ההמון, בים הראש־שים והעניינים שופעות המשטמה, נופל עליו פחד איום ונורא, „פחד אלוהים ופחד ההמון שלמטה“. הוא נכנע לפחדו ומושך

* אהרון מגד: מקרה הכסיל; הוצאת הקיבוץ המאוחד, תש"ך; עמ' 310.

חיותם ואין קיומם קיום ההווה אלא עיקר משמעותם בויקתם למרכז רעיוני הקיימת ועומד מחוץ לכל מסגרת זמנית ממשית. עצם הסיטואציה המתוארת, עצם ההתהוות הרגעית, היא קליפת-סמל עתירת-משמעות המרמזת על תוך רעיוני איתן וקיים.

דברים אלה הם ציר לכל מחזותיו. הם בולטים בעיקר בשני מחזותיו הראשונים, הטרנסים ביותר בקובץ: „סדום סיטי“ ו„פייטה“. ב„סדום סיטי“ מבלטי גלאי בכשרון את אבדן-הערכים של האדם, את ההתרוששות הרוחנית והמוסרית בדבר-בד עם ההתעשרות החמרית, את הניווט שבעושר, את השנאה הפוליטית העיוורת בין „גושים“, המביאה לאבדן שני הצדדים, את השנאה לזר המצליח והמשתלט, ועל הכל — את פשיטת-הרגל של הערכים המוסריים. דברים אלה אפיינים הם לעבר המרוחק של סדום ועמורה ויפים הם גם לימינראנו, ולא בכדי מקים גלאי בלב-לבה של סדום מועדון-לילה נוסח כרפי המערב, ובצל אלים אשוריים, פסלים מצריים וכרוות בכתב-היתדות שרה אצלו שלשיית כושים במקטרגים צוים ובנעלי-לכה פזמון רב-מכר. כך מיטשטשים תחומי עבר והווה וסדום-סיטי, אשר סיסמתה „עני חשוב כמת“, פושטת לבושי-זמך ומקום וכבר דורות רבים, עד עצם היום הזה, היא מוסיפה להתהלל בצל אימת ההפיכה.

כוח רב, הנף של דמיון ועוז-ביטוי, מצויים במחזה „פייטה“. לפנינו מחזה שעניינו האמנות המודרנית על הדפורמאציות הפלסטיות שלה. חוזרת לפנינו פרשת פיגמליון בנוסח מודרני. דמות פלצות — פרי האמנות אשר מתחת לסף ההכרה, פרי המהפכות בעולם התרבות החדשה, „דרקון גיאומטרי! בעלת-מום כרונית, המגורשת מסימטא לסימטא! דמות-עוועים, שילדים חיים לעצמם מפלט מפניה מתחת לערמונים! יצור זואר לוגי!“ — יוצאת מתוך מסגרת התמונה ומבעתת את האמן, יוצרה. במחזה זה מתעלה גלאי לשיא מבעו המצליח, החריף וההיסטרי. אך מצד שני נסחף כאן המחבר יותר מדי אחר אוצרותיו הלשוניים, אחר ה„טכניקה“ שלו ואחר היקף החיצוני. הוא שופע דימויים

כי זהו פתרון מדומה שאין בו ממש. זהו סיום מאונס שאינו „נדבק“ למרקם הכללי, נסיון מלאכותי ונחפו מדי להצביע על פתרון מוחלט, כלי-כול, בריחה מפני התהומות שאל ספרו הגיע בפתאום.

ספרו האחרון של מגד הוא בלי ספק הטוב שבספריו עד כה, תחנה בעלת-משמעות בדרך מן הקיבוצי אל האישי-החדרעמי, אל הישופה רב-הצדדים של דמות האדם.

מחזות גלאי

מחזותיו של בנימין גלאי טבועים בחותם אישי מובהק, מצטיינים במקוריות ההבעה ובייחודה של תפיסת-עולם אמנותית. סימנם האפייני הוא המתח הפנימי העז בין התפרצות ובין ריסון, בין סערת-התלהבות עמוקה מתפרצת ובין המוסרות האסתטיים וההקפדה על הערכים הצורניים. על אף התגברותו של האסתטיקן שבבנימין גלאי, חשים אנו במעין היסטריה פנימית הנאבקת להתפרץ ולעיתים אף מצליחה להבקיע לה דרך תוך שבירת הגדרות ההגותיים-אסתטיים; או אז היא חוגגת את חג שכרונה-העצמי.

עם כל המתח הפנימי האצור בהם, הרי מחזותיו של גלאי הם בני-חורין מצד גופי רקימתם, תחומי ענינם, אוצר האסוציאציות שלהם וגנוי משמעויותיהם. ההיסטוריה על גילוייה ומורשתה, עמיה ויצירות תרבותם, משמשת להם רקע לגילום השקפות-עולם, להעלאת מהויות-חיים שלמעשה כל שעה היא שעתן. מכאן השימוש המודע והמכוון באנאכרוניזם ההיסטורי, כבא להטעים שרק הרקע הזמני והמקומי הוא המשתנה ואילו המהות הפנימית קיימת תמיד, שאותם מוטיבים של העבר מפרנסים גם את ההווה.

בקשר ישר לזה מסתברת נטייתו היסודית של בנימין גלאי לסימול. אמיץ יודע הוא לתאר בנאמנות דיוקנה של תקופה, להעלות את רוחה המיוחדת ואוירתה האפיינית, אך עם זאת אין לדברים המתארכים במחזותיו קיום כשלעצמם בלבד. אין ה„ריאליה“ מקור

המים ההולכים מנגד

משורר בעל ייחוד משלו, מקוריות של מבצע ועושר לשוני הוא אורי ברנשטיין. הוא מצטיין במבט חריף ומפוכח, בכושר חדירה אל המהות הפנימית ובהעזה להביע בכנות את תוגתו וכאבו של ה"אני" המתלבט בחבליו שלו, המבקש אחיזה בתחליפים מדומים, התועה ומחפש דרך במבואות שהוא עצמו סתמם. מתמרד הוא כנגד השיגרה שהפכה שעמום, כנגד ההליכה בתלם וכנגד המוסכמות שבפיטוי האמנותי. "המים ההולכים מנגד" הוא, מצד אחד, מרידה תכנית-מהותית בישהחיים המוגדר, המקובל והנוגה עד-לחמלה במסגרותיו המגבילות ובתחומי האפורים, ומצד שני, מרידה צורנית בדרכי הביטוי הנהוגות. אך דווקא משום שמרידה זו מודעת ומתוכננת מראש, דווקא משום שהוא גאה במרידתו זו ומדגישה הדגשה יתירה, נפגמה האמת האמנותית, נפגעה בלתי-האמצעית של הביטוי וקופחה כנות החוויה.

תחת שיהיה נאמן לחישובו הנועז והבהיר של ה"אני", להארתו המרוכזת והחדרת ולמבעו הלירי המהורהר, עושה אורי ברנשטיין דבר-היפוכו. הוא מעמיק חדור אל נבכי-חיים, קולט את לחנם הפנימי, מאזין לעווית-הפירכוס של ה"אני" המבקש לנשום אוויר צלול, חש בזמן החולף ושואל את השאלה הנוקבת: "ומתי יגיעו החיים?" אך בה-בשעה ש"חיו שלו סגרו עליו כצללים על האש", כשהצליח לחדור אל מסתרי השתיקות, שהן עמוקות ועשירות יותר מן המלים, היהו נכנע למלים ומשהעבד להן, אמנם חשים אנו כי הגיע אל איון אמת פנימית משלו, אלא שהיא מסתרת מאחרי מסווים קישוטיים, שטף של לשון, הצטעצ-עות בדימויים וערפל צבעוני שהוא עצמו פרש.

אורי ברנשטיין מלא שיכרון-עצמי, אינו מרסן את קלות כתיבתו, והוא שואב מלוא חפניים מאוצרותיו הלשוניים ומפשרו המב-ריק בהעלאת דימויים עשירי מטען אסוציא-טיבי. גם מבחינה תכנית הוא כורע תחת נטל גאותו של ה"אני" הגדול שלו, המתנשא

ומבטאים מן המיתולוגיה הקלאסית ומעולמן של תרבויות-עולם, נשטף בנהר האסוציא-ציות שלו, מרבה במשפטים בשפות זרות. אמנם הוא עושה זאת כדי להיות נאמן לערכים אסתטיים חיצוניים, לרחבות של ביטוי שאינו יודע גדרות לשון, לאסוציא-ציות ספרותיות, אך השפע החיצוני הרב הזה מבליע ומקליש את המהות הפנימית. בהקדמתו למחזה "פייטה" הוא כותב: "איני רוצה — יכול אני, אך איני רוצה — אלא לומר כי, פונדק פטרז'יר' מצלצל יפה יותר מ'קפה ראוך'... הא, אלי! דומינצ'ונה, אלדוראנדידיני... אלו שמות! לא סתם מיני אפלבחים, או, בית זרע'..." דווקא כניעה זו לצליל ולמטען האסוציאטיבי שמורה לו גלאי לרעתו...

לעומת מחוזת אלה, המחזה, "משתה המלך" אינו אלא ניסוי ספרותי שתחומי אינם מוגדרים; הנטל הלשוני-החיצוני וההצטעצ-עות הלשונית מרובים בו מדי ומסתירים כל מהות פנימית.

בניגוד למחזה זה מצטיינים שני המחזות, "מעשה בשתי מצות" ו"אבות ובנים", בפש-טות ובכנות המבע, בריכוז הביטוי ובעושר הפנימי. כאן משתחרר גלאי מנטל גלימות-הצבעונים שהעטה על עצמו ומצליח להעלות דמויות השופעות רטט פנימי. עשיר-אווירה הוא המחזה, "מעשה בשתי מצות", בו מעביר-נו גלאי לתקופת שלטונו של הורדוס וחושף לפנינו שתי דמויות נאצלות, הלל ומרתא, המתאחדים באהבתם ובמעשיהם הטובים. במחזה "אבות ובנים" מעלה גלאי רקמות קשרים נפשיים בין אם שבנה נפל לאדם ערירי שזכה לחוש תחושת-אב לרגע בזכות אותו בן שנפל. שני המחזות מצטיינים בהס-תלכות בהירה ומבינה ובפשטות הניב. בכך סוד כוחם.

* בנימין גלאי; מחזות; הוצאת אגודת הסופרים העברים ליד דביר, 1959; 298 עמ'.

** אורי ברנשטיין; המים ההולכים מנגד; הוצאת "עד", ת"א, 1959; 71 עמ'.

אך הפתרון הוא גם השאלה, הוא ההסבר והוא גם התהייה. „אדונינו מתו והותירו לנו רק תמונות. גם צבעיהן דהים במסגרות הפז. אבל יש לנו שער כמותם ומצח רם כמותם ואף סנטר כפול ואף כמותם. רק שאין לנו למי לתת את תמונותינו. והצילומים מצהיבים במהרה. אבל יש לנו גאות עבדים ואיננו משמידים דבר. ממי נתבע תשלום על שאיננו בוכים? ומה נותר לנו באלוהים? אלוהים?! אל־אלוהים — לא! אבל אולי רק לי אירעו המגפות“.

כאמור, מצטיין אורי ברנשטיין בראייה מעמיקה ובשליטה על אוצרות השיר, אך חסר הוא ריסון עצמי, בלתי־אמצעות, ועל הכל — העוזה שלא להיות מחדש בכל מחיר.

א. כ.

הגרזן והחץ

הציביליזציות הקדומות ביותר המוכרות לנו וה„מוכרות“ עלי־ינו מקומן הוא בתחום ה„היסטוריה“ וה„גיאוגרפיה“, כלומר, בתקופה ובחבל־ארץ מסוימים ומוגדרים; או, בניסוח אחר: דבריימי־האדם מתחילים מן התקופה בה הפך מצטייד־נווד לתושב־קבע והניח אחריו נכסי־חומר־ורוח שניתן ללמוד מהם על התפתחותו — מאז ועד הנה.

קורות האדם שמלפני דבריי־הימים — ה„פרי־היסטוריה“ — אינן ידועות כמעט, והידוע מבוסס ברובו על השערות בלבד. מקובל כיום להתייחס אל האדם הקדמון, ששרידי נדירים כשרידי החיות בנות־תקופתו, כאל פרא שאינו תואם את מושגינו שלנו על האדם, להוציא, אולי, כמה תכונות גופניות.

מה מותר ה„אדם“ הזה מן הבהמה והחיה שביניהן חי? איך התייחס לעולם הסובב אותו, אל איתני־הטבע, אל החי והצומח, אל אָחיו, אל עצמו? כיצד ולשם מה חי ופעל? ההיו לו מניעים וערכים אחרים מלבד יצר־הקיום החייתי? — על שאלות אלו מנסה לענות מר ש. בושס בסיפור קורותיהם של שלושה דורות, המסמלים את

ומפיל אימתו עליו עצמו. העושר המצוי בספר שמור לבעליו לרעתו משום שהכל מבריק ומצוחצח כליכך, משום שהניב עשוי בקפידה כה רבה, משום שחסרה הפשטות הבהירה, הנובעת ממעמקים של חוויה.

עניינו של הספר הוא, בעצם, ואריאציה מודרנית על הגותו הפיוטית של קוהלת, „הבל הבלים הכל הבל“. כתיבת ואריאציות על נושא זה מחייבת, כמדומה, לא רק כוח יצירתי גדול אלא גם מבט מקיף וחודר כאחד, הבחנה בין המוקד הליירי־הגותי לבין מעגלי תחומי, ותפיסה מקורית. אורי ברנשטיין יש בו מעמקות החדירה, אך חסר הוא את רחבות ההקף. חסר הוא את הראייה הכוללנית וההקשית, את ההבחנה בין אותה מהות פנימית לבין תחומיה. ברגע שהוא מתרחק מעצם ההתהוות הפנימית המרכזית, באים תחומיה החיצוניים וחוצצים בעד ראייתו הבהירה; הטפל הופך עיקר.

ספרו זה של אורי ברנשטיין פגום ככללות אחת אורגנית. עם זאת מצטיין הוא בפרקי המפורדים. הללו, אף שגם הם אינם מצליחים להשתלב יחדיו בלא שנחוש ב„תפרים“ ובגדישת־סיוטאציות מלאכותיות כלשהו, יש בהם חיות מרובה. לציון מיוחד ראויים קטעי התיאור של מראות ונופים, הספוגים כולם מטען אסוציאטיבי עשיר. כך, למשל, שעה שגיבור יצירתו, העומד עם הנערה על שפת הנהר הסחוף ברוח, „ידע כוחו פתאום ולשונו ליטפה חיכה“, או „הרחובות גאו בקצף של אור ועלים וסער, לחים ומרשרשים. העיר רתחה מגשם מרקד. החלור גות הטילו ברחובותיה המתאדים לאטם בבואות צהובות כאש. והרות, הרות המתנות, ליחכה במ עד כי רדופים באו אל ביתה“.

הספר בנוי פרקים קצרים, שלשונם פיוטית־ציורית, של המחבר קורא להם „בתים“, ובסיר־מה של כל קבוצת־בתים בא פומון חזר, מרוכז יותר, מהורהר יותר, המסכם את אירועי־הפנים של הבתים סיכום ציורי־הגותי, כעין אינטרמצו לירי המגשר בין המוטיבים, המטיל צלו על ההמשך, אך עם זאת הוא בעל קיום עצמי משלו והנו בעל אפקט כפול, דו־קטבי: הוא הפתרון לשאלה,

הספר) אלא תולדת מחשבה וחיפושים, ואין הן גופלות בחשיבותן מן ההמצאות הנשגבות של ימינו. השגיחה הם השגים של קידמה, שנולדו תוך מאבק מתמיד ונואש עם איתני־טבע, עם מצבים שונים ומשתנים, עם זרים, עם אחים — ועם עצמם. הם מגלים לא רק את היתרון שמקנה להם התגלית של הנקב בכלי־האבן, או פעולת־המנוף, אלא אף את הכוח שבאחדות, ועם זאת את המחיר שיש לשלם בעדה: הגבלת החירות תמורת חסות החברה.

אף כי הספר כולו הוא כעין דף שנתלש מכלל דפי ההיסטוריה (או הפרהיסטוריה), דף שאינו ראשון ואף לא אחרון — יש בו תהליכים המגיעים לגיבושם בדף זה עצמו: הדרך מפסיביות של אימה וחוסר־אונים לאקטיביות של ידע ותכלית; שלטון התבונה בהתמודדות עם שלטון הכוח; מערכת יחסים וחוקים חברתיים; המנהיגות החילונית וזי־קתה אל הסמכות הדתית; המעבר מפריה־ורביה אל המסגרת המשפחתית, מעדר לשבט; ועל הכל — היצרים והרגשות שהם בני־קיים ואינם משתנים בכל התפוכות הזמנים, ושהם אולי הכוח־המניע בכל התפוכות מאז ועד עתה.

אכן, חולשה אחת יש לזקוף לחובתו של המספר, והיא — חוסר אחידות בסגנון. זוהי חולשה החורגת מתחום השפה בלבד, מאחר שהיא משקפת, כנראה, אזלת־יד בפתרון בעיות רציניות יותר. וכך קורה שהמספר מיחס לפעמים לגיבורו הפרמיטיבי הגדרות מתוך אוצר־מילים מודרני ביותר, בעוד שבמ־קומות אחרים אין הוא מניח לו לקרוא אף לדברים הפשוטים ביותר בשמם.

ספר זה, המעוטר בציורי עיז־הקרה, נועד בידי ההוצאה לבני־הנעורים, ונראה כי מצד תכנון וצורתו הוא הולם בהחלט את טעמו ונושאי־התעניינותו של הגיל שוחר־הרפת־קו־ת־הקדומים. אך כמעט בוודאות אפשר להניח כי חלק גדול מן הקוראים בני גיל זה יחמיצו את עיקר כוונתו של הספר — ההתחקות אחר המקורות הראשונים של תרבות האדם.

קורות האדם משך עשרות־אלפי שנים — בעידן־הקרה.

לספר סיפור כשארן כמעט כל „עובדות“ העשויות לסייע בבניינו אין זו משימה קלה כל־עיקר, בפרט כשארן הפוונה להרכיב עלילה של מדע דמינוני אלא להלביש רעיונות מופשטים בלבוש בשר־ודם ולשתול אותם אל תוך קרקע מוחשי; כאן ההתמודדות עם ה„חומר הגלמי“ היא רבת־מעשקים ואולי אף כפוי־טובה, באשר אין לסופר — ואף לא לקורא — כל אפשרות להיאחו בדברים מופרכים ומקובלים, לעגון בקרקע מוצקה, אף אם מגמתו היא לקעקע לאחר־מכן את המופך והמקובל (כגון חברה, שעל מוסכ־מותיה בא הסופר לערער); עליו לחדור בעד כל השכבות, להשיל את כל הקליפות והמעטים שפפו עלינו שינויי הזמנים, האק־לימים, המבנים החברתיים ועוד גורמים רבים, ולהגיע אל שרשי הדברים; עליו לפרק את תמונת־עולמנו לגורמיה הרא־שוניים ולהרכיב מהם את תמונתו שלו.

תמונה כזאת כמעט הכרה הוא שתהיה לוקה בסכימאטיות, והכפדה נוספת נובעת מן העובדה שגיבוריה מוגבלים למדי ביכולתם הפיזיות והרוחניות ואין לצפות כאן לפעילות, מחשבה או כושר־ביטוי שיעמידום בשורה אחת עם גיבורי רומנים וטרגדיות מעולמו של האדם המודרני או אפילו מן העולם היווני (שאנו רגילים לכנותו „העולם העתיק“).

הנה, על אף הסכנות שמנינו, ועל אף הגישה השכלתנית־האידיאית, הצליח המספר להגיש לנו סיפור מעניין, מעניין לא רק באירועיו אלא אף בדרך כתיבתו. גיבוריו הם אנשים חיים, תלת־ממדיים, עולמם אמנם פרימיטיבי, אך מכלול היחסים והקשרים שבינם לבין עצמם ובינם לבין הסובב אותם הוא מורכב לא פחות מזה של האדם בעולם של היום. האמצאות והתגליות שלהם אינן פרי מקרה בלבד (כמו שלימדונו בבית־

* ש. בושס: הגרזן והחץ; תרגם מכתב־יד; ע. שמיר; ספרית פועלים / נעורים, 1960;

ייגו את העולם ההלניסטי ביחסו ליהדות. אין זו שגאה חבויה. היא מפעפעת ועולה בצורה בולטת וחריפה מתוך כתבי ההיסטוריונים ואגשי־הרוח ההלניסטיים, ולוי שואל: „מה היו הסיבות לשגאה זו?” (ע' 8). הוא מחריף את השאלה באמרו: „מי שמעיין בדעותיהם השונות של סופרי יוון ורומא על היהודים, מרגיש דבר שלכאורה מתמיה הוא: שונאי ישראל רואים עצמם כנתקפים ולא כמתקי־פים. נימת־ההתגוננות יוצאת מבין השיטים של ספרות זו. ואינה מתפרשת לנו כמין תכסיס בטעם ימנו. כיצד הגיעו הדברים לידי כך?” (שם). מסקנתו של לוי היא שחור־סר־סובלנות זה לא היה דבר שבמקרה: זוהי אחת התוצאות ההכרחיות של השקפת־העולם היוונית הכללית. העצמאות התרבותית והסובלנות הרוחנית, שמקובלות היו לכאורה בעולם ההלניסטי, היו, בלשונו, „על־תנאי”. והתנאי הוא: „שהיה האומות מכי־רות בזכות־הבכורה של התרבות היוונית” (ע' 11). ולא עוד אלא ש„מי שקיבל אורח־חיים זה נתקבל בסבר־פנים, מי שסירב נחשב ל„בא־בא־רוס”, מחוסר־תרבות, ומי שהעז להילחם באורח־חיים זה נחשב לכופר בעי־קרי החברה האנושית” (שם). רוצה לומר: שגאה מהותית היתה כאן ולא ויכוח או התנגשות הנוגעים לפרט זה או אחר. משום כך כתבו הסופרים היווניים על היהדות מתוך דעות קדומות, גישות מוטעות וסי־לופים. דעת ושלל מדעת: „דת ישראל לא נחשבה דת של קדושה היוצרת נימוסי־חיים מתוך נימוקים פנימיים אלא מוסד פוליטי שבעשה כדי לחזק את מערכת הבנין המדיני ולהגדיל את הכנעתם של תושביה מפניה. מבקרים מסוג זה [המדובר הוא בסופר פוסידידוניוס, שכתב על היהדות אמנם מתוך הרגשת זיקתה אל האלהות והמוסר, אך בכל־זאת לא פרק מעליו לגמרי את המסורת האנטי־יהודית — s.ז.] לא דנו את אפיה של היהדות על־ידי קדושת־תורתה אלא על־ידי הסדרים החברתיים שקבעו את אופי המשטר שלה מחוץ. „אף אלה מהם שנתקברו לבניינה של היהדות כדי להת־בונן בטיבו מקרוב נתקלו בחומת־ברזל של

עולמות נפגשים

פגישת־תרבויות היא, בלי ספק, אחת הבעיות הקשות והסבוכות ביותר העשויות לעמוד בפני ההיסטוריון וחוקר־התרבות. פגישת תרבויות היא זו המביאה שני כוחות בעלי עצמה לידי התנגשות, ולא יהיה זה חידוש אם נאמר שמאז־ומעולם האנושות נבנית מפגישות־תרבות כאלו.

דוגמה מובהקת לפגישת־תרבויות כזאת היא ההתנגשות בין היהדות לעולם ההלניסטי, ש„עולמות נפגשים” עוסק באספקטים אחדים אלה.

מחבר הספר, ד"ר יוחנן לוי המנוח, היה מחוקרו הדגולים של העולם ההלניסטי באוניברסיטה העברית. ספרו זה הוא אסופת־מאמרים על נושאים שונים ביחסי היהדות והעולם ההלניסטי, לא חיבור של־לעצמו. בהקדמה, הכתובה על־ידי פרופ' אביגדור צ'ריקובר המנוח, מודגשת העובדה שגישתו של ד"ר לוי לבעיות הנדונות איננה פרי בקיאות ולמדנות בלבד אלא אף פרי התפתחות רוחנית וחוויות נפשיות עמוקות. עם זה ניתן לומר שהספר נושא בעיקרו אופי למדני ומדעי. לוי ניחן בחוש אנאליזה מובן־הק, הוא עורך לפנינו את הפרטים, בודקם ומנתחם אחד־לאחד, ולבסוף הוא מגיע לכלל מסקנה וסיכום; לפנינו, אפוא, גישה אינדוקטיבית, הטיפוסית לאיש־מדע מסוגו של לוי.

באסופה שלפנינו בולטים במיוחד שלושה מאמרים: הראשון הוא המאמר „תקופת הבית השני לאור הספרות היוונית־רומית”, שאינו אלא הרצאה שנשא ד"ר לוי מטעם החברה־לחקירת־ארץ־ישראל־ועתידותיה, והוא היחיד בספר הנושא אופי פופולארי־כללי, ומשום כך נבחר, ובצדק, להיות הפותח את הספר. במאמר־הרצאה זה בחן לוי את פרשיה של השגאה וחוסר־הסובלנות, שאי־

• יוחנן לוי: עולמות נפגשים, מחקרים על מעמדה של היהדות בעולם היווני־רומאי; מוסד ביאליק, ירושלים, 1960; 293 עמ.

בספר הם דווקא אלה העוסקים ברומי. הא"ד — „דברי ציצרו על היהודים בנאום הסניגוריה על פלאקוס“, האחר — „דברי טאציטוס על קדמוניות היהודים ומידותיהם“. ציצרו אומר את דבריו בנאום סניגוריה על פלאקוס, פריטור רומי בפרובינציה אסיה, שעשק וחמס את התושבים שהיו נתונים למרותו. בדבריו נוגע ציצרו בבעיות כלליות של המיעוטים בפרובינציות, ובדברו על היהודים הוא מתארם כבעלי אמונה תפלה וכאויביה של רומי. מתוך עיון בפטרי הדב"ר מגיע לוי למסקנה ש„דברי ציצרו על היהודים אינם אלא תרכובת של תכסיסים משפטיים שונים שאין בהם ממש. אבל אם נעמיק בדבר יתברר שבקליפה הספרותית העבה טמון גרעין היסטורי זעיר אבל יקר“ (ע' 99), ובסיום המאמר מתגלה הגרעין ההיסטורי בכך, שהוא (ציצרו) „התנגד“ לא מונת ישראל מן הטעמים שהגיעו אותו לבטל כל „אמונת-שווא בארברית“, ו„בו להמוני

מנהיגים, הנועדים, לפי דעתם, להפריד בייניהם ובין המתבצרים מפנים לחומה, ומרוב כעס עזבו את העניין ולא חקרו את הנעשה מעבר לסייגיהתורה“ (ע' 14). לשון אחרת, אפיה הבדלני של היהדות, שהוא אחד מדפוסייההיכר שלה, עקרון ה„אתה-בחרת-נו“ שליוה אותה, כמדומה, משך תקופה ארוכה, הם שהסבו אליהם במידה לא מעטה את איבת העולם ההלניסטי.

מתוך גישה כוללנית זו ניגש לוי במאמריו האחרים לבדיקת הפרטים. הוא נוגע בנושאים אים ובעיות שונים, החל מ„מריבה על קרקעה של א"י בתקופה העתיקה“ — סיפור על תקופת יהושע וכיבוש-הארץ, כפי שהוא מצוי בכתבי ההיסטוריון הביזנטי פרוקופ"ז (בן המאה הששית לספירה), שלוי מגלה בו יסודות יווניים, וכלה בפרשת יוליאנוס קיסר ובנין בית-המקדש, או בגורלם של כלייהקדש אחר חורבן הבית השני. אך אין ספק ששני המאמרים כבדיהמשקל

הוצאת ספרים נ. טברסקי

חברה בע"מ

רח' צ'לנוב 2, תל-אביב טלפון 67318

הסיפור העברי -

מבורלא עד ימינו

אנתולוגיה ערוכה בידי

יוסף ליכטנבוים

כרך גדול בן 660 עמוד, מכיל 112 סיפורים, למן ראשוני יוצריו של הסיפור הישראלי החדש ועד לסופרי המשמרת הצעירה ביותר. העורך הקדים מבוא מפורט הוסקר את התפתחותה של הפרווה העברית הישראלית החדשה, מציין את דרכו המיוחדת של כל מספר ומספר ומשבצו במסגרת הכוללת של סופרים בני-זמנו.

ספר לתלמיד ולכל קורא משכיל

תולדות האמונה הישראלית

מאת פרופ'

יחזקאל קויפמן

מופץ עתה במחיר חתימה מוזל של

25 ל"י.

(במקום 37 ל"י)

ובתשלומים נוחים

שמונה ספרים ב-4 כרכים הדורים

2900 ע"מ

רכוש אותם לספרייתך

מוסד ביאליק • הוצאת דביר

דהגול, דרכו אל חדר־לבו של העם הצרפתי, דרכו אל השלטון, בפעם הראשונה ובפעם השניה, ועל הכל — דרך שלטונו, כל אלה טבועים בחותם המובהק של אישיותו, של גדלותו האישית, של ייחודו האישי. וכל אלה מחייבים, כמדומה, נסיון לעיין מחדש בכמה מוסכמות באשר למשקלו של הפרט בהיסטוריה, לכושר השפעתה של האישיות על מה־שקרוי „תהליכים“. לא יפלא אם, על רקע הדה־הומאניזציה והאלמוניות המאפיינות כלי־כך — ובהכרח — את חיי המאה ה־19, עצם התביעה לבדיקה מחודשת של מוסכמות מעין אלו יש בה כדי לאושש מעט את הערכת־העצמית של היחיד באשר הוא יחיד.

לעתים קרובות אפשר לשמוע, הן מפי צרפתים הן מפי זולתם, כי הגנרל דה־גול הוא דמות שאיננה בת־דורנו, שהוא נקלע „בט־עות“ למאה העשרים. על כך יכול אדם להעיר כי, ראשית, בתקופה מסוערת ונטר־לת־עוגן כתקופתנו אפשר שברכה מרובה היא לאומה מן האומות אם קם לה מנהיג שאין שיעור־קומתו ניתן להימדד רק בקני־המידה הטיפוסיים לזמנו; שנית, שאולי אישיות שאיננה יצוקה כולה בדפוס של דורה עשויה במיוחד להעריך נכונה את צרכיו ובעיותיו של הדור הזה, מתוך ראייה היסטורית כוללת יותר, מתוך הסתכלות „אלף שנים לאחור וחמישים שנה קדימה“, כפי שאמר לא־מכבר ראש ממשלת ישראל, דווקא; ושלישית, שאישים המצוינים בגדולה היסטורית אמיתית לעתים קרובות ביותר הם בבחינת אנשים שלא־מ־הזמן־הזה, וא־פילו שלא־מ־העל־הזה.

שרל דה־גול הוכיח, מכל־מקום, הלכה־למעשה, שהוא בעל תפיסה ברורה ומוגדרת בכל הנוגע לפתרון הבעיות העקרוניות של קיומה הלאומי של צרפת. הואיל ועתה כבעבר חייה המדיניים והרוחניים של צרפת עודם כעין מעבדה תוססת, שוקקת ובעלת

היהודים“ כשם שבו „לאוכלוסי המעמד הרביעי בכללו“.

המאמר המקיף על דברי ההיסטוריון טאציטוס עוסק ב„האשמות הפרועות שהטיל על עַם־ישראל, שבאמת אין כבודת מהן בכל המסורת הספרותית של התקופה העתיקה“ (ע' 115). דבריו של טאציטוס שימשו בסיס ואחיה למתנגדי־היהודים משך דורות רבים, ומהם שנקטו את לשונו בפולמוסיהם. בפירוט מדעי רב, המשולב הערות ומובאות לאי־נספור, מנתח לוי את דברי טאציטוס, ויקצר המצע מלפרטם. אך מעניינת היא מסקנתו הסופית: טאציטוס לא כתב את דבריו מתוך מניעים שבשנאה עיוורת. דבריו לא היו אלא „ביטוי להשקפה אחידה של בן־רומי הבא לדון את דיני ישראל מבחינת עיקרי המסורת הרומית, שנראו לו כיסודות עולם לקיום מדינתו“ (ע' 188). זאת ועוד אחרת: „...מקורה האמיתי של שנאת טאציטוס לישראל לא היה דבר שבנסיון אלא שבעיקרון, ככוונה תחילה העמיק טאציטוס את הפילוג בין תורת משה ובין מידות רומי וציר אותן כמלהמת־איתנים בין שתי מחשבות־יסוד“ (ע' 189). הוא אשר אמרנו: ענין לנו כאן בפגישה אמיתית בין שני עולמות, המתנגשים בכוח־איתנים, מתוך שכל אחד נושא בקרבו כוחות מיוחדים לו. ספרו של ד"ר יוחנן לוי תובע מאמץ לא מועט מן הקורא. לשונו לא תמיד היא בהירה, וההערות המדעיות והמקצועיות מגורבות לעתים בתכיפות יתירה. עם זאת אין לכפור בתרומה רבת־הערך שמעניק ספר זה לחקר היחסים בין היהדות וההלניזם.

ז. ס.

עם נושע

בתקופה שהורגלה יותר ויותר, מטעמים נהירים ומובנים כשלעצמם, בתפיסה מכניס־טית — אלא־אישית של השתלשלות ההיסטוריה, הרי המקום שביצר לו בהיסטוריה החדשה הגנרל הקיפח העומד בראשה של הרפובליקה הצרפתית החמישית יש בו משום קריאת־תגר מרעננת. כי פעלו של שרל

* הגנרל שרל דה־גול: עם נושע (46—1944); מצרפתית: אהרן אמיר; הוצאת עם הספר בע"מ, ת"א, 1960; 382 עמ'.

שהעריצו הערצה־שבדבקות — במקרה שקרה את רוברובס של הציונים־הרביזיוניסטים שנצטרפו לפמלית מקורביו ומלוויו של המנ"היג הציוני המרדן. כידוע היה ז'בוטינסקי מהלך קסם גם על שאינם חסידי, ואפילו על יריביו ושונאיו המדיניים, ואין צריך לומר — על תלמידיו, על יהודים בני „תחום המושב“ הגדול של מזרח־אירופה כעל יתר־דים, ולא־יהודים, מחבל־תרבות אחרים. והנה, אי־אפשר לומר שאדם שהיה מעריצו כשר לכתוב את פרשת־חיינו פחות ממי שגור טר לו עד היום איבה אישית או רעיונית. גם קשה לומר שיכול אדם לכתוב פרשת־חיים של אישיות פוליטית לוחמת בת־דורו בלא שתהיה לו אליו זיקה חיובית מפורשת; אפילו דויטשר, „סטאלין“ שלו הוא מן־הסתם הביוגרפיה המדינית הטובה ביותר שנתחברה במאה הזאת, אף שאינו סטאלי־ניסט כל־עיקר, ברי גם ידוע שיש לו זיקה אינטימית ביותר לפרובלמטיקה של הפנסיה הקומוניסטית העולמית ואפיפיריה. אבל אפשר לומר שנסיון לכתוב ביוגרפיה כזאת

ולאדימיר נאבוקוב:

ל ו ל י ט ה

הספר שהספיר

את העולם התרבותי.

מחיר ההוצאה המהדרת —

6.90 ל"י.

למנויים על ספרי־הכיס של

„מעריב“ המחיר 2 ל"י.

המהדורה העברית הראשונה

אזל ה.

משמעות ממדרגה ראשונה לכל העולם המ־ערבי, אם לא לאנושות כולה, הרי אף נסיונו של דה־גול בצרפת — ולא פחות מזה: נסיונה של צרפת ב„מונאך הרפוב־ליקא“ שלה — נודעת להם משמעות ממד־רגה ראשונה לכולנו. והעדוּת הכתובה של דה־גול היא בלי ספק מסמך ראשון־במעלה לכל המבקש באמת לעמוד על המשמעות הזאת.

„עם נושע“ יכול בהחלט להיחשב עדות לצורך ענין זה, אף שלכאורה עניינו בשנים 1944/6 ולא בשנות 1958/60. הוא מספר את קורות נסיונו השלטוני הראשון של הגנרל — מהקמת „הרפובליקה הרביעית“ ועד הסתלקותו מהנהגתה של אותה רפוב־ליקה. עיקרי השקפותיו לא השתנו. עם כל הגמישות הטכססית שיודע דה־גול לגלות, עם כל דרישה־שמעות שהוא מצטיין בה לפע־מים בניהול „עניינים שוטפים“, ביסודו הוא אדם בעל דעות ואמונות מוצקות־כסלע, שיותר מהיותן פרי אידיאולוגיה כלשהי הריהן תגובות ראשוניות־אורגאניות, תגו־בות של אופי אישי, על המצבים ההיסטוריים שמוֹלם הוא מוצב.

„עם נושע“ הוא צירוף יחיד־במינו של מסמך היסטורי ותעודה סובייקטיבית, והוא גילוי — גילוי נדיר בעולם המדיני מאז ועד עתה — של איש שרמתו האינטלקטואלית וכושר־הביטוי שלו, בקני־מידה „על־זמניים“, אינם נופלים משיעור־הקומה בו הוא מצטייר, כמנהיג וכמדינאי, בממדים של זמנו.

ב. מ.

זאב ז'בוטינסקי

הביוגרפיה שחיבר מר שכטמן, ששמה המ־קורי באנגלית הוא „מורד ומדינאי“, היא העבודה הגדולה, המקיפה והיסודית ביותר בחקר חייו ופעלו של זאב ז'בוטינסקי. ניכ־רים בה סימני חריצות ושקידה, התלהבות ואהבה, וכן שאיפה למידה הרצויה של אובייקטיביות היסטוריונית.

מר שכטמן היה לז'בוטינסקי עוזר פעיל, מסור ומאמין משך עשרות שנים, ואין ספק

סקאית". מכל-מקום, הקורא שקיוה לקנות לו יתר-הבנה בדרכי האיש ותנועתו מתוך מקרא שלושת הכרכים האלה לא יימצא נשפר הרבה בסיום קריאתו, אף כי ודאי הוא שימצא עובדות, אנקדוטות וציטטים למכביר שיאפשרו לו „לרענן" את הערצתו האישית לז'בוטינסקי, אם נמנה כבר ממילא על קהל מטפחי-זכרו של המנוח הגדול — או להמתיק את הסתייגותו האישית ממנו, אם הוא נמנה על איוז מן האסכולות של פוסלי-זכרו המושבעים.

הדמות המצטיירת לפנינו מתוך שלושת הכרכים האלה היא, בסיכומו של דבר, דמות של קוסמופוליט רוסי-ליברלי מימי ראשית-המאה, „אודיסאי" בהדגשה כפולה-ומכופלת; בעל נימוסים טרקיניים מלוטשים ובעל חוש

קשה לו להצליח אם אין המחבר מצוין בעת-ובעונה-אחת ביכולת-היאור ספרותית ובכשר-גיתוח אינטלקטואלי-אידיאי. אם שני אלה מצויים בבית-גנזיו הרוחני של מר שכטמן, הרי דומה שהוא בוחר שלא לג-לותם.

אולי משום שעברו ורקעו של המחבר דומים במידה רבה לאלה של ז'בוטינסקי עצמו, ואולי משום שהתפתחות הרעיונית והאר-גונית שהביאה לצמיחתה ולגיבושה של הציונות-הרביזיוניסטית היא לגביו פרשה אינטימית כל-כך, מובנת-מאליה ממש, אולי לכן אין הוא טורח כמעט כלל לקשר את החוליות המקוטעות של סיפורו ולהעמידנו על מה-שקרוי „הגיון פנימי" בדרך-חיינו של ז'בוטינסקי ובדרכה של התנועה ה„זבוטיני-

שבושון

**צמיגים
שמשון**

לבטחון
ולחסכון

שמשון

חברה לצמיגים ולגומי בע"מ

**שרות
נוסעים
ומשאות**

צים

**חברת העיט
הישראלית בע"מ**

„העליה הבלתי־ליגלית“, את הארגון־הצבאי־הלאומי ואת „שבירת ההבלגה“. לכל אלה אחראים אלה שהוא כינה אותם, בנוסף שהיה אופייני לו, „בני, המיטיבים לכתוב ממני“. ואף כי אין ספק שכל הגופים, הארגונים והגילויים האלה, שמכלם מצטרפת לנו תמונתה של התנועה ה„ז'בוטינסקאית“, נזונו מהלכיה־רגש ועמדות נפשיות שהוא היה דברם המחונן והמסעיר ביותר, הרי נראה גם כי לא אחת היה „מסכים“ להופעתם ולפעולתם — מתוך דאגה ל„שמירת המסגרת“, או מתוך הרגשת אבהות רוחנית — יותר משהיה שלם עמהן בלבד ובהכרתו. אין אפשרות, גם אין טעם, לשער מה יכולה להיות השתלשלות המאורעות בארץ־ישראל לולא מת זאב ז'בוטינסקי בנייר־יורק הרחוקה בקיץ הדראמטי של 1940. אבל רשאים אנו לומר בבטחון כי צדקה עשו עמו האלים בקחתם אותו אליהם בזמן ההוא. כמו שחסו על צ'רלס אורד וינגייט ולא הניחוהו להאריך ימים עד שיקום צבא־ההגנה־לישראל, ככה חסו על ולאדימיר זאב ז'בוטינסקי ולא הניחו לו לחזות בקומה של מדינת־ישראל. הוא לא היה שבע נחת כאן מחומסי־ירושתו — ובוודאי לא מיורשיו ה„לגיטימיים“.

א. ר.

מעולה למלה ולצלצולה; אוטודידאקט ברוך־כשרון, מהיר־תפיסה, שנון ומבריק; דרוך־מנוחה כאיש־בוהימה, גאוותן כפיאודל, אמן ז'סטה כאיטלקי, עליז־מדון כאירי — וטראגי כאחד „הרוסיס־הלבנים“, ברובע פאריזאי זה או אחר, בשנות ה־20 או ה־30 למאָתנו. רב הוא כל זה להאצילו על ילוד־אשה אחד, גם אין בכך כלל כדי למצות, ולו במעט, את סגנונות אישיותו של ז'בוטינסקי. מתוך כל הידוע על האיש — ומתוך כל המתאשר, בצורה זו או אחרת, עם מקרא הביוגרפיה הזאת — נראה בעליל שהיה הגוף הזה גבוה משכמו ומעלה מרוב יריביו הציפוריים, ועל־אחת־כמה־רוכמה מחסידיו ואנשי־בריתו. עם זאת מתאשר לנו כאן, מתוך עדות קרובה ומהימנה ביותר, כי לא הוא שיוזם את הקמת „גדוד נהגי הפרדות“, לא הוא האחראי — אם לזכות ואם לחובה — לפרשת תל־חי; אף לא הוא שיוזם את ברית־טרומפלדור, את ברית־הצהר, את ברית־החייל, את הסדרות־העובדים־הלאומית, את

• יוסף ב. שכתמן: זאב ז'בוטינסקי, פרשת חייו; תירגם מכתב־היד; דוד סיון; ספר ראשון: 1880—1923, ספר שני: 1923—1935, ספר שלישי: 1935—1940 (עם מפתח־שמות כולל); הוצאת קרני, 1959; 1255 עמ'.